

66 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

CXCI. Hactenus humanae cognitionum extensionem imperfecte adumbrabam ; quæ amplificari posset , si homines sincere in id vellent incumbere ; & si studium , & operam , quam ponunt , ut sua systemata , & præconceptas opiniones tueantur , in illum præstantissimum scopum totam conferrent (1). Multa tamen captum humanae omnino excedunt , & limites humanae cognitioni necessarios imponunt (2).

C A P U T VII.

De impedimentis humanarum cognitionum.

CXCII. Quæ homini in cognitionibus acquisitidis impedimento esse possunt , ab illis causis profecto manant , à quibus ignorantia , & errores nascuntur. Quæ quidem causæ innumeræ sunt , nec profecto ædem omnibus hominibus , & universis temporibus , magisque apud singulas nationes diversæ : omnes tamen ad duas facilime revocantur ; quarum prima in humanæ mentis brevitate , altera in pravo , vel nullo rationis usu , & conamine responda est.

CXCIII. Mentis brevitas , & imbecillitas non eadem est omnium ; omnibus vero idearum defecatum affert , & obstat , quin semper earum videant relations. Quanta idearum inopia laboremus , & quam exigua sit relationum cognitio , capite super-

(1) Cuinam viæ insistendum sit , & quænam instrumenta debeant adhiberi ad cognitionum nostratum fines propagandos , hujus loci non est declarare & expōnere , siquidem L. III. totum id fuse persequimur.

(2) V. Lock. loc. cit. Leibn. Nouv. ess. L. IV. Cb. III. „In his vijs puer, fuitque puer, sudavit, & alsit.“ Hor.

LIBER SECUNDUS.

67

riore indicatum est. Patet autem , idearum defecatum , & impotentiam detegendi earum relationes inter potissima humanarum cognitionum impedimenta jure adnumerari. Quis enim cognitionibus excellat , si non percepit ideas , quæ sunt veluti cognitionum materies , vel si relationes non assecuratur , in quibus cognitiones consistunt?

CXCIV. Quæ declarant , humanam mentem omnem prorsus ignorantiam non posse expellere. Ea magis offundimur , si rationem nobis concessam non exerceamus , vel ipsa prave utamur , & haud conemur , ita divinum rationis munus tueri , ut ex eo fructus uberrimos percipiamus. Quare omnis negligentia , & pigritia abjicenda est , atque optandum , ut ad veritatis cognitionem , quemadmodum nati , ita etiam educati simus , atque instituti (1).

CXCV. A cognitione nos magis retrahunt eratores , judicia scilicet , quæ sive in iis , à quibus ducuntur , sive ex modo , quo deducuntur , falsa sunt. Ab iisdem debemus antea mentem purgare ; inde ea in usu ponere , quæ ad cognitionem nos ducant ; est enim error ignorantia deterior.

CXCVI. Verum cum nostri muneris sit , eo semper spectare , ut mens erroribus liberetur , & ad cognoscendum instituatur (scilicet ipsam regendam , & emendandam suscepimus) ; non omnia , quæ ad illud munus pertinent , in unum congerenda sunt , sed , ut sponte se offerunt , explicanda. Atque ita quidem facilior , & uberior tractatio efficitur , & plane exponitur , quare , & quomodo , & in quas cognitiones , aut errores singulae causæ nos ducant ; usus etiam instrumentorum per-

(1) „Qui cupit optatam cursu contingere metam Multa tulit , fecitque puer , sudavit , & alsit.“ Hor.

68 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

percipitur, quibus illas paremus, & ab iis abstineamus. Quæ hoc, aut alio loco non possunt adimpleri, vel ut possent, deberent jam tradita recoli, & adhuc tradenda præverti.

CXCVII. Præstat autem, errorum, & ignorantiae causas, nostrarum scilicet impedimenta cognitionum, summatim describere, ut unico velluti intuitu cernantur. Ac cum omnes recensere impossibile prorsus sit (CXCI.), primarias solum in medium proferam, mentis infirmitatem, & nullum, vel pravum rationis usum attingentes; quæ vero ad totum humanum genus non pertinent, prætermittam, eas etiam quæ nostris temporibus non grassantur (1).

CXCVIII. Igitur ex abusu verborum, & imperfectione idearum, magna ignorantiae, & errorum vis oritur (L. I.); quæ aliis ex causis, ex vitiis nempe infantiae, ex affectibus, ex partium

(1) Quæ scientiarum impedimenta recenset *Baco de Verulamio in novo Org. ab Apb. LXXVIII.*, usque ad *XCV.*, omnia fere tempora, quæ ipsum antecesserunt, respiciunt; & totus est in causis assignandis, ex quibus scientiarum incrementa ad suam usque ætatem adeo retardata fuerint. Hæc impedimenta cum pleraque, Diis faventibus, sublata nunc sint, eruditii erit, non Logici ea recensere. De causis errorum *Cartesius Med. IV.* ex suis principiis disputat, atque omnes in eo collocat, ut scilicet nos decipiatur, quia de rebus nec clare, nec distincte perceptis judicemus. *Malebranchius aureis libris de ing. ver.* errores omnes, & eorum remedia diligentius persequitur atque ostendit, quomodo sensibus præsertim, intellectu puro, imaginatione, passionibus, & inclinationibus in errorem ducamur. Denique *Condillacus (Traité des connois. hum.)*, veram errorum originem ex eo esse putat, quod in ideis non bene determinatis plerumque versemur, & vocibus ambiguis utamur.

LIBER SECUNDUS.

69

studio, ex cæco antiquitatis, & novitatis amore, denique ex voluntatis levitate, inconstantia, defec-
tu mirum in modum augetur.

CXCIX. Dum in pueritia adhuc sumus, licet nobis facultas desit decernendi; tamen ex ingenii levitate, & quia rerum impulsiones ex mobilitate corporis vividiores factæ penitus nos movent, nihil magis refugimus, quam judicium suspendere: de omnibus, quæ cadunt sub sensu, pronuncia-
mus; & ea, quæ audimus, vel perperam intelligimus, tamquam verissima habemus, maxime cum illa ab iis, qui auctoritate apud nos præstant, ex-
cipiamus. Longa autem consuetudine, & quia horum judiciorum origo ignota, credimus, suadente, & impellente natura ad ea nos delatos fuisse, im-
mo nobis ab ipsa natura insita putamus: unde omni-
nino difficiliter ex animo evelluntur, nec pati pos-
sumus, quod in dubium revocentur. Eadem deni-
que ætate, non ratione, nec rerum indole ducti,
ideas ita ideis associamus, nonnullisque adeo de-
lectamur, atque movemur, ut difficillime easdem
à se invicem, & ab illis animi affectibus, postea
disjungamus.

CC. Omnium autem rerum nihil est aptius ad errores gignendos, quam affectus, atque cupiditates (1). Ipsæ attendendi, & meditandi vigorem enervant, & distrahit; sæpius facultates intel-
lectuales impediunt; veritatis amorem extinguunt;
judicia pervertunt; rationem de sede dejiciunt.
Scilicet ratio paret, ubi regnant affectus. Res historicas latissime pervagantur cupiditates, & ex iis originem præsertim ducunt errores religioni, &

(1) Animis omnes tenduntur insidia. . . . ab ea, quæ penitus in omni sensu implicata insidet, imitatrix boni, voluptas, malorum autem mater omnium. Cic. de Leg. I. c. 17.

70 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

morum doctrinæ infensi (1).

CCI. Amor , levitatis auctor , commodum , utilitas , voluptas , quibus res nobis blandiuntur , efficiunt , ut in iisdem decipiatur. Nostra , & quæ sunt amicorum , vera putamus , & in pretio habemus , atque extollimus. Aliena carpimus ; in inimicis nihil probamus , omnia eorum contemnimus , & tamquam falsa respuius. Ex odio hominis , aut sectæ damnamus inauditos ; ex gloriæ cupiditate , & quia eruditi videri volumus , de rebus ignotis decernimus. Si timore corripiamur , portenta fingimus , & facile credimus ; ea etiam quæ vehementer cupimus , aut speramus libenter admittimus ; lætitia gestiens , ne in res serio incumbamus , obstat ; quilibet affectus ad præcipitantiam nos trahit , ad pronunciandum nempe de rebus ex libidine , non ex earum cognitione , & examine (2).

CCII. Qui aliquibus opinionibus , & systematicis harent , cetera negligunt ; & studio partium , quo incitantur , proprias sententias contra veritatem pro aris , & focis vindicant : quæ illis favent , omnino certa reputant , & ut sacra venerantur ; quæ vero illas oppugnant , flocci faciunt , & in errores systematicos præcipites ruunt.

CCIII. Jam antiquitatis veneratio servilis , & immoderatum novitatis studium sunt duo veluti

(1) Cur demonstrationes mathematicæ tanta evidencia nobis afflagent ? Cur nulli iisdem refragantur ? Concedo equidem , id præcipue ab idearum , qua excellunt , perfectione esse repetendum ; sed illud etiam ex eo oriri arbitror , quod de objectis agant humanas cupiditates nequaquam móventibus.

(2) Plura multo hominis judicant odio , aut amore , aut cupiditate , aut iracundia , aut dolore , aut lætitia , aut spe , aut timore , aut errore , aut aliqua permutatio mentis ; quam veritate , aut præscriptio , aut juris norma aliqua , aut judicij formula , aut legibus . Cic. de Orat. L. II. c. 42.

TITULI LIBER SECUNDUS. 71

scopuli , sed quos plerique aliquid : alii veteres unice celebrant , ipsos omnia acute vidisse clamat ; veteres unice esse adeudos præcipiunt , & ex solis eorum fontibus potandum. Contra alii , nonni novitatem affectant , & consequantur , ac , dum vetera respuant , novos errores propinan ; inquieti , ambitiosi , superbi , rerum novarum cupidine ardenti ; cui cum eorum facultas sit impar , dum veteribus sua substituere affectant , omnia miscent , illa corrumpunt , & in pejus vertunt , nec nova bona afferunt.

CCIV. Utrique ad duo extrema opposita vergunt , quæ diligentissime declinanda sunt ; de rebus scilicet judicium ex earum novitaté , aut vetustate ferendum non est. Veteres quandoque dormitant , nec regnum scientiarum , & artium totum occuparunt : recentiores , quamvis nonnumquam labantur , tamen disciplinas , in quibus humanum ingenium cum laude versari potest , queque experientia , & observatione maxime continentur , augere , & perficere non inutiliter conati sunt. Ergo ex omnibus quidquid habent bonæ frugis arripiendum est. Difficilius tamen novitatis libido exploditur , qua nos communiores , & vehementiores cupiditates incidunt.

CCV. Sed cum homo , nisi truncus , aut stipes evadat , affectus omnino non possit exuere , summa cura præstandum est , ut eos ad veritatis cognitionem referamus. Iis igitur indulgendum , atque in iis ille habendus modus , qui voluntatem ad sapientiæ studium excitet , & labores in eo exstantulos minuat.

CCVI. Ac si voluntas deficiat , vel inconsitans sit , sedulo , & diutius res non expendimus , nec omnia paramus , ex quibus , quid de quaqua re verum sit , discernere possumus. Inconstantia autem illa , & levitas oritur , ex quo homo ita ,

72 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

natura fuerit comparatus, ut ab uno in aliud obiectum perpetuo tendat, felicitatem, quam ex praesentibus non consequitur, sperans ex aliis se posse adipisci.

CCVII. Voluntas vero dificit, quia nos impatiens laboris, voluptatibus mancipati, viribus nostris diffidentes, & de aliqua re invenienda desperantes: hinc molles, numquam sapientes; hinc ex dictionarii, atque compendiis umbratilis doctrina hausta; hinc demum scholastici nihil numquam tentarunt, & *Aristotelis* opera quasi summum humani ingenii apicem, unice commentati sunt.

CCVIII. Et quoniam non solum in anima, sed etiam in corpore recti, & frugiferi rationis usus impedimenta incident, ut ignorantia, & errores, qui inde facile oriuntur, præcaveantur, de iis etiam breviter dicendum est. Corpus, quod ignavum, & iners animam aggravat, & obtundit, ei que communicat tarditatem, quæ ipsius propria est; labore vincitur, & spiritum ab eo avocat, qui corpus habet actionum, atque passionum socium. Denique corpus motus vehementiores à rebus externis in ipsum impressos conservans, & excitans, rationis principatum delet, eam phantasias servire jubet, & liberum attentionis usum auferit.

CCIX. Corporis quoque temperies in humanae cognitiones multum influit, cum ab ea maxime pendeat ingenii vis, & celeritas, memoria, & imaginatio. Morbi quantum veritatis assecutionem, & erroris fugam retardant! Sensibus postremo nihil proficimus, si non sani, aut hebetes, si male adhibiti, si eorum, quæ non attingunt, & ad quæ facti non sunt, judicium esse in iisdem arbitremur.

CCX. Restat omne genus impedimentorum ex-

ter-

LIBER SECUNDUS.

73

ternum, quæ ita possunt distribui, ut omnia ad nationem, patriam, vulgus, auctoritatem, educationem, institutionem referantur: singula nunc juvavit exponere.

CCXI. Nationes, quemadmodum climate, religione, forma regiminis differunt, ita diversum sortiuntur ingenium, atque culturam, diversos denique errores: his saepius abripimur, deque iis ne audemus quidem dubitare. Nationis insuper aut patriæ amore capti nostra dilaudamus, aspernatur externa, atque odio habemus (1). Opiniones, & systemata amplectimur, quia auctores, nosque ipsi ex eadem gente derivati, vel eodem loco orti. Nationis denique, & patriæ splendorem, vel obscuritatem ad nos traducimus, tamquam si ille esset nostris laboribus partus, hæc vero ex ignavia nostra promerita; atque imprudenter animos inde sumimus, vel despondemus.

CCXII. Apud vulgus quot fabulæ aniles & sensuum illusiones pro dogmatibus habitæ! Traditionibus inanibus vulgus obsequitur, impostorum fraudibus patet, rerum admirabilium amore percellitur (2): inde foeda ignorantia, & errorum colluvies, quæ à populo ad quemque manat, in infancia præsertim; & ab ipso, quasi à maximo quodam magistro, opinionum perversitate inficimur. Plerique vulgi imperium veremur, nec facile ab ejus auctoritate desciscimus; ex populo sumus, & manamus errare cum multis, quam cum paucis sapere.

Præ-

(1) „Inter finitos vetus, atque antiqua simulta, Immortale odium & numquam sanabile vulnus.“
Juven. Sat. XV.

(2) *Populus est instar fluminis, quod gravia merrit, levia transvebit. Baco de Ver.* Sic est vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa aestimat. Cic. pro Rose. Comoedo C. X.

74 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

CCXIII. Præterea auctoritate cognitionum progressus arcentur, auctoritate, inquam, cæca, quæ sine ratione valeat. Ea, qui ducitur, propriis viribus uti non audet, nec advertit, quid de quaue re sentiri, & excogitari possit, sed quid alii opinati fuerint. Quid absurdius, quam rationem habere eorum, qui dicunt, nullam rerum, quæ dicuntur? Quid turpius, quam credere, quæ falsa sint, aut quæ sciri debent?

CCXIV. Non solum autem hominum, sed etiam regionum auctoritate frangimur; nostris quidem temporibus quidquid è Gallia, aut Anglia ad nos commigrat, ut optimum, atque pulcherrimum absque ullo examine probamus. Adolescentes, immo viri ipsi, & Philosophi aliquando se ab auctoritatis jugo non vindicant; quem ducem elegerint, illum numquam errasse putant, & omnia perspecta habuisse, & aptius præ ceteris explicare.

CCXV. Maxima pollent auctoritate parentes, atque magistri, qua, nisi attente caveant, insillare facile possent errores, tollere rationis usum, & boni ingenii aciem perstringere.

CCXVI. Parentum educatio in omnem vitæ cursum propagatur latissime; quæ liberalis, nisi fuerit & bona, litterarum negligentiam, atque contemptum transfundit; si autem ad nimiam indulgentiam composita, filios molles reddit, & arrogantes, si ad nimiam severitatem, servos, & stupidos (1).

CCXVII. Ii denique magistri, qui perturbate, & confuse cogitant, atque dissérunt, obscuritatem & confusionem discipulis afferunt; eamque augent, quando in rebus tradendis nullum servant

or-

(1) „Pudore, & liberalitate liberos Retinere satius esse credo, quam metu.“

Ter. Adelph.

M

LIBER SECUNDUS.

75

ordinem; quando ea, ad quæ auditores admittunt, alia requirant, quorum sint prorsus expertes: si adolescentium memoriam solam exerceant, ingenii vim obtundunt; si meditationi nullum locum relinquent, divina hæc facultas hebescit.

CCXVIII. Hisce fere ignorantiae, & errorum potiores causæ continentur, gravissima nimis impedita, quæ cognitiones humanas conturbant. Ea amovendi, & superandi ratio intelligitur ex modo, quo de iisdem actum jam est. In universum quisque se ipsum interroget, & videat cuinam ipsorum obnoxius esse facile possit; ita quidecum remedia ad illud vincendum statim inventiet. Deinde severiorem dubitationem adhibeat (1); & tantum judicet, quantum evidenter percipit; snaque iudicia cum optimorum sententiis conferat; profecto in judicando frequentius hæredit, numquam autem decipietur. Quod si evidētia deficiat, poterit de verisimilibus non absurde opinari (2).

(1) Hinc apud Cic. de petit. Cons. c. 10. nervos, & artus esse sapientiæ non temere credere.

(2) Præter auctores jam citatos n. CXCVII. not. a. V. Art. de Pens. P. III. Cb. XX.

M 3

LI-